

МЕДІАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНУ ДОБУ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті здійснюється соціально-філософський аналіз медіалізації суспільної правосвідомості в інформаційну добу. Медіалізація розкривається як ключовий елемент дискурсивного відтворення та розробки символів і практик, які формують певне соціокультурне значення меморалізованих подій. Обґрунтовується думка, що медіалізація використовується у країнах із неусталеною правовою системою для символічних маніпуляцій із правосвідомістю.

Ключові слова: суспільна правосвідомість, інформаційне суспільство, медіалізація, маніпулятивні технології, вплив на свідомість.

Вступ

Загальновідомо, що в інформаційну добу засоби масової інформації відіграють важливу роль у житті суспільства. Виступаючи ключовим елементом інформатизації суспільства, вони сприяють ефективнішому використанню накопичених людством знань та слугують всебічному розвитку комунікативних відносин. Разом із тим, засоби масової інформації виступають також відповідним джерелом впливу на масову свідомість, адже використовуються, у тому числі, з метою формування суспільної думки та впливу на сприйняття реальності масовою аудиторією. До того ж, як справедливо зазначає Л. Дротянко, в інформаційному просторі «руйнуються усталені зв'язки, кордони, етичні, релігійні, політичні і т. п. ідентичності, виникають досить нетривкі, тимчасові зв'язки, у системі яких відбувається знеособлення індивіда, розчинення його в неосяжному інформаційному просторі» [1, с. 5]. Це не тільки погіршує міжкультурні відносини і форми взаємодії, але приводить до негативних трансформацій комунікативних практик, деструктивно впливаючи на суспільну свідомість. У зв'язку із значним впливом медіалізації на суспільну свідомість, а відтак – і на правосвідомість, медіацентричні процеси, викликані взаємодією телекомунікаційних та інформаційних технологій, потребують всебічної соціально-філософської рефлексії, що актуалізує наше дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій

Теоретичною основою дослідження впливу медіалізації на суспільну правосвідомість в інформаційну добу виступили праці відомих вітчизняних та закордонних учених. Парадигмальні положення, що стосуються даної проблеми були висловлені Д. Беллом, Е. Тоффлером, Й. Масудою, Т. Стоуньером, Дж. Мартіном, Д. Муром, Дж. Несбітом, Ф. Мечлапом, М. Поратом. Культуру Інтернету та мережеві соціальні рухи досліджували М. Кастельс, Д. Портер, С. Ягодзінський. Проблематиці мас-медіа, їхньому місцю і ролі у сучасному суспільстві були присвячені роботи Н. Лумана, П. Лазарсфельда, Р. Мертона, З. Баумана, Л. Ороховської. Соціальні механізми маніпуляцією свідомістю, у тому числі, за допомогою мас-медіа, досліджували Г. Почепцов, С. Кара-Мурза, С. Московічі, Х. Ортега-і-Гасет, Д. Мак-Квейл та інші. Взаємовплив масової культури і масової свідомості в епоху глобалізації аналізувала Л. Дротянко.

Постановка завдання

Метою статті є здійснення соціально-філософського аналізу явища медіалізації в інфор-

маційну добу, а також розкриття його впливу на суспільну правосвідомість.

Основна частина

Явище зростаючого мас-медійного впливу на суспільство, культуру, свідомість і поведінку людей у інформаційну добу отримало назву медіалізації суспільства. У глобалізованому соціумі, медіалізація відповідає за створення інформаційної картини світу та формування в людей певних образів реальності. У соціогуманітарному науковому дискурсі, медіалізація застосовується в дослідженні повсюдного зростання кількості і якості різних засобів доставки інформації для широкого загалу споживачів відкритих ресурсів [2]. На нашу думку, у глобалізованому світі процеси комп'ютеризації, автоматизації, інформатизації та медіалізації накладаються і спричиняють відчутний вплив на економіку, культуру, соціальну сферу, викликаючи глобальну трансформацію свідомості, рушієм якої, зокрема, є й технологічний розвиток.

Загальносвітовою тенденцією стало формування глобального інформаційного простору для забезпечення ефективної інформаційно-комунікаційної взаємодії між людьми. Вважається, що спрощення доступу до світових інформаційних ресурсів з метою задоволення особистих і соціальних потреб в інформаційних продуктах обумовлює децентралізацію влади та сприяє послабленню вертикальних, ієрархічних моделей соціальної організації, подоланню відчуженості людей від соціального життя. До того ж, інформатизація суспільства сприяє формуванню глобальних моделей мислення, покликання яких визначати як світоглядні установки техногенної цивілізації, так і особливості різних культур. Стосовно цього Е. Тоффлер слушно зазначав, що зв'язок між засобами комунікації та свідомістю є складним і нерозривним, адже ми не можемо змінити засоби комунікації, не змінившись при цьому самі. Тому, на думку вченого, революція в засобах масової інформації неодмінно приводить до революції у психіці людини, викликаючи зміну образу людини та «конфігуративного «я»» [3, с. 614], – ключових установок свідомості.

Зазначені фактори спричинили зміни характеристик, які відображають духовне життя соціуму. Змінюються суспільні уявлення, цінності, норми, у тому числі правові погляди і почуття, що дає підстави говорити про трансформацію суспільної свідомості, зокрема й правосвідомості, в контексті глобалізації та інформатизації світового соціуму. Деякі дослідники заговорили навіть про глобалізацію права, спри-

чинену глобалізацією правової свідомості, адже вона «як частина свідомості взагалі..., схильна до інноваційності через засоби масової комунікації, особливо штучні, які у своїй масі стають глобальними» [4, с. 11]. На нашу думку, процеси інформатизації та медіалізації в сучасному глобальному соціумі покликані позитивно впливати на повсякденну, або масову, правосвідомість суспільства, яка складається переважно із соціально-психологічних компонентів та являє собою неінституціональний бік правосвідомості. У цьому контексті важливою є інформатизація суспільства, адже завдяки інформуванню відбувається дифузія теоретичних знань у повсякденну свідомість, а в масах формуються науково-світоглядні, у тому числі – правові компоненти. Водночас, формувальними чинниками повсякденної правосвідомості є не тільки поінформованість соціального суб'єкта про правову реальність, але й соціально-правова практика індивідів, правові традиції та відносини, власний культурно-історичний досвід і рівень розвитку суспільства, сформовані моральні норми, соціальне оточення тощо. До того ж, як ми вже зазначали, на тлі глобалізації суспільних відносин «глобальне право, яке є першоджерелом глобальної правосвідомості, розвивається, орієнтуючись на правові стандарти західної цивілізації» [5, с. 128], а не навпаки.

Теоретичні засади глобального мислення становлять кілька концепцій, які, тією чи іншою мірою, підкреслюють зростаючу роль знань та інформації в усіх сферах суспільного життя. Водночас, теоретичні конструкції глобалізованого суспільства, презентуючи проєктивний спосіб мислення та заснований на ньому західно-сциєнтифічний образ світу, являють собою багатоманітні програми однієї – капіталістичної – моделі розвитку. Дж. Ваттімо справедливо зазначав, що підставами сучасного мислення є образи світу, «створені та верифіковані науками, які функціонують або в плані експериментальної маніпуляції, або у застосуванні наукових результатів до техніки. Ці результати концентруються врешті-решт в інформаційній науці і у технології... Отже, сказати, що сучасне суспільство – це, по суті, суспільство комунікації та соціальних наук, не означає взяти у лапки ту роль природничих наук і заснованих на них технологій, яка належить їм у формуванні структури суспільства; скоріше, це означає констатацію того, що:

а) «напрямоком» (*senso*), «змістом» (*senso*) розвитку техніки, є не стільки машинне панування над природою, скільки *специфічний розвиток інформації і конструювання світу як «образу»* [курсив наш О. С.];

б) суспільство, де технологія досягає своєї кульмінації у вигляді «інформації», є, передусім, суспільством гуманітарних наук – у подвійному сенсі об'єктивного і суб'єктивного значень родового відмінку: суспільство, яке пізнане гуманітарними науками й одночасно сконструйоване як їхній адекватний, істинний об'єкт; це те суспільство, яке отримує своє визначальне вираження у цих науках» [6, с. 23-24]. Отже, теорії «інформаційного суспільства», так само як і самі інформаційні технології, є взаємообумовленими факторами, які конституюють образ сучасного «суспільства знань». Презентуючись як універсальні і всезагальні, вони самі є породженням захі-

дно-раціоналістичної традиції та капіталістичної системи відносин. У цьому сенсі глобальна модель правосвідомості, яка позиціонується у всесвітньому просторі, постає апріорною ліберально-правовою монологістичною установкою, а концепт інформаційного суспільства разом із технічними засобами інформаційно-комунікаційних систем виступає її своєрідною оболонкою й проєктувальним засобом конструювання соціальної дійсності.

Н. Вінер вважав, що з часів заснування кібернетики як науки той факт, що вона повинна займатися проблемами передбачення, був засадничим. Це робило доцільним розробку проблеми передбачення на підставі методів математичного моделювання [7, с. 53]. Під час розробки кібернетичної машини це вплинуло на функціональні вимоги щодо неї та втілюлося у вигляді сукупності тверджень стосовно майбутніх атрибутів, властивостей і якостей обчислювальної машини, які підлягали реалізації. На нашу думку, в інформаційну добу проблема прогнозування та проєктування перекочувала як у сучасні соціологічні теорії, так і в інформаційні технології, ставши їхніми засадничими положеннями. І хоча низка дослідників справедливо вважають, що характерною рисою постсучасного суспільства є відхід неklasичної науки від принципу лінійності у бік ентропії, адже, як зазначали І. Пригожин та І. Стенгерс, «флуктуація змушує систему вибрати ту гілку, по якій буде відбуватися подальша еволюція системи» [8, с. 236-237], ми переконані, що сам нелінійний підхід є свідченням того, що пошук людиною напрямку розвитку серед багатьох змінних триватиме й у період постсучасності.

На те, що модерний соціологізм поступального розвитку знайшов продовження в теоріях «інформаційного суспільства», слушно вказував Ф. Уєбстер. Досліджуючи різні погляди на інформацію у сучасному світі, вчений дійшов висновку, що низка соціологічних концепцій, зокрема постіндустріального та інформаційного суспільства, являють собою неоеволюціоністські теорії, які на телеологічних засадах припускають, що історія людства має цілком помітні тенденції західного розвитку. Зокрема, на думку вченого, Д. Белл у теорії постіндустріального суспільства багато в чому наслідує концепцію раціоналізації соціальних дій М. Вебера, наводячи «аргументи, які самі по собі підкреслюють не розрив із минулим, а, швидше, спадкоємність» [9, с. 61], що значною мірою нівелює тезис самого Д. Белла про якісний характер радикальних змін індустріального і постіндустріального суспільства.

З іншого боку, не можна ігнорувати зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій у житті суспільства та тенденцій соціального впливу Інтернету на людей, який навіть інспірує волатильність фондової біржі та формує власну культуру. Про культуру Інтернету та мережеві соціальні рухи ХХІ століття, що трансформують соціальні цінності і інституції, а також моделюють віртуальний соціокультурний онто-с, багато писав М. Кастельс. Учений стверджував, що в сучасному світі навіть у політичній сфері мережевий принцип організації виходить на перший план, адже «влада структури є сильнішою за структуру влади» [10, с. 494]. Також, у роботі «Інтернет-

галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства» він зазначав, що у сучасних умовах мережеві соціальні рухи на зразок профспілок виконують роль робітничого руху, «змінюючи себе на підставі соціальних цінностей і розширюючи значення цих соціальних цінностей: наприклад, соціальна справедливість для всіх, а не тільки захист класових інтересів» [11, с. 140]. Отже, культурні і соціальні рухи, побудовані навколо інформаційно-комунікаційних систем, сприяють формуванню нового значення для громадських та демократичних рухів із позиції транспарентності й відповідального управління. Проте, соціальні зрушення, викликані розвитком інформаційно-комунікаційних систем, стосуються більшою мірою розвинених країн, адже поставлені у пряму залежність від рівня розвитку ІКТ у суспільстві. На це вказував і сам М. Кастельс, говорючи про цифрову нерівність у глобальній перспективі.

Слід визнати, що поряд із позитивними аспектами, спричиненими як інтегративними процесами, так й інформатизацією та інтелектуалізацією масмедійної сфери, становлення глобалізованого суспільства супроводжується загостренням низки суперечностей, пов'язаних зі зміною соціокультурних орієнтирів та прискореною трансформацією ціннісних систем. Зокрема, підвищується вірогідність розбіжностей індивідуальних та групових аксіологічних установок, зіткнень соціокультурних і ментальних утворень різних культур, розмивання ціннісних орієнтирів та настанов. До того ж, превалювання у глобальному медіа-дискурсі однієї зі сторін медіалізації – маніпулятивної – викликає занепокоєння, адже руйнує в самій основі його комунікативну складову.

На думку В. Ворошилова, головною функцією ЗМІ є формування і розвиток суспільної свідомості з метою утворення соціально-психологічних якостей, поглядів і переконань, що відповідають вимогам громадянського суспільства та перетворення цих переконань у практичні результати в області матеріального і духовного життя [12, с. 86]. Е. Прохоров, у числі найбільш значущих функцій ЗМІ, також називає функцію формування масової свідомості, яка включає в себе широкий діапазон впливу – починаючи з повідомлень про факти, події, впливу на громадську думку, до впливу на аксіологічну складову, ідеали, світогляд аудиторії [13]. З. Буклова вважає позитивним те, що інформаційно-комунікаційні технології у сучасному світі перетворюються у потужний інструмент психологічного та ідеологічного впливу, охоплюючи все більшу аудиторію. У зв'язку з тим, на її думку, окремі питання формування правосвідомості в інформаційному суспільстві можуть бути вирішені за допомогою пропаганди [14, с. 12]. Отже, принаймні на пострадянських теренах, у науково-гуманітарному дискурсі склалася певна традиція – розглядати суспільну свідомість, а відтак й правосвідомість, як об'єкти впливу. Ця традиція ґрунтується на ще більш давній традиції, пов'язаній із гегемонією домінуючих груп, влада яких прямо корелює зі ступенем переконаності інших людей у панівних ідеях. Сама ж гегемонія у цьому випадку пов'язана зі значеннями, а саме «з боротьбою за те, чиї способи сенсотворення будуть домінувати у відповідній сфері соціального життя. Тому мова й

інші символічні системи у контексті влади займають центральне положення» [15, с. 20]. Звідси – прагнення владних структур, за будь-яку ціну сформувавши потрібні патерни і виробити нові сенси. У слабо-розвинених суспільствах цю функцію виконує не лише ЗМІ, але й наукова соціогуманітарна сфера.

Як справедливо зазначає Л. Ороховська, «патерни (конструкції свідомості), за допомогою яких людина інтерпретує навколишню дійсність, змінюються під впливом нового досвіду, через взаємодію з іншими людьми, але найбільший вплив на свідомість сучасної людини мають мас-медіа» [16, с. 82]. В інформаційну епоху, мас-медіа позиціонуються як ключовий елемент дискурсивного відтворення та розробки символів і практик, що формують певне соціокультурне значення меморалізованих подій. У ході медіа-дискурсу відбувається зрощення інформації різного типу, її конвертація в смисли, перформатування знання з одного рівня на інший, або ж, створення у відриві від реальності семіотичних утворень та особливих знанневих конструктів, що не мають значення поза медійним й соціокультурним середовищами.

М. Мамардашвілі стверджував, що уявні утворення, призначення яких розділяти буття і свідомість, сприяють формуванню певних форм гібридної, або, як він говорив, – «перетвореної» свідомості. Структуру механізму перетворень свідомості вчений розкривав у вигляді наступної послідовності: вимикання відносин зі зв'язку з буттям; заповнення змістовної частини іншою предметністю і властивостями; синкретичне заміщення попереднього рівня системи цим гібридним формоутворенням [17, с. 275]. У результаті, ця форма прояву отримує самостійне, «сутнісне» значення, відбувається його відокремлення, а змістовна частина явища замінюється іншим відношенням, яке, зливаючись із реальними властивостями частини буття, заміщує собою справжнє відношення. Досить часто за допомогою таких штучних патернів у медіа-сфері будуються моделі сучасного світу або його фрагменти, які, попри своє досить умовне, або навіть аморфне значення, проте, визначають форму людської поведінки. Потенційними цілями подібного медіа-дискурсу стають: «опис-пояснення, регулювання дійсності адресатів, вплив на свідомість адресатів, оцінка дійсності, прогнозування положення справ і т. д.» [18, с. 18]. Отже, незважаючи на те, що процеси інформатизації і медіалізації мають потенційну здатність позитивно впливати на повсякденну, або масову свідомість суспільства, сприяючи задоволенню особистих й соціальних потреб в інформаційних продуктах, водночас, усе прискоренішого розвитку отримує негативний її бік, а саме – маніпулятивна складова сучасного медіа-дискурсу, яка за визначених умов підпорядковує собі всі інші.

Цілком очевидним є те, що у ході медіалізації, медіа-дискурс втрачає свою інформативну та просвітницьку функцію. Негативною тенденцією у сучасному соціогуманітарному дискурсі стала зміна вектору розуміння медіалізації науки як однієї зі складових прогресу, коли медіатехнології сприяють збагачуванню та доповненню наукових знань, на позиціонування медіа як інструменту репрезентації

та рекламування наукових розробок і результатів через мас-медіа, з метою їхньої подальшої монетизації. У результаті ми стаємо свідками двох взаємно суперечливих тенденцій – невинної диференціації й ускладнення самих комунікативних засобів і інформаційних технологій за одночасною вульгаризацією й уніфікацією на платформі ЗМІ наукових знань, які штучно примітивізуються задля їхнього поширення в масах. На думку В. Волкова, така ситуація продиктована тим, «що більшість сучасних ЗМІ взяла на себе обов'язок аналізу соціальної реальності, прагнучи при цьому спростити саме наукове явище і звести до мінімуму аналіз причинно-наслідкових зв'язків» [19, с. 124]. Це сприяє некритичному засвоєнню інформації аудиторією та формує в суспільстві звичку не рефлексивно, переважно на чуттєвому рівні сприймати повідомлення.

У період постсучасності залучення інформаційно-комунікаційної сфери до масової культури відбувається здебільшого шляхом ірраціонального та, у своїй основі, – індетерміністського презентування дійсності. Штучно нівелюючи роль розуму в процесі осягнення світу, представники мас-медіа переводять тим самим медіа-дискурс у чуттєву сферу. Зокрема, це пов'язано з тим, що чуттєвою сферою людини легше маніпулювати, впливаючи на її емоції та враження, адже вони у меншій мірі, аніж логічне мислення, схильні до самодисципліни та не здатні до верифікації. До того ж, саме через чуттєву сферу, маніпулятору вдається ефективно впливати через почуття адресата на мислення, що значно посилює дію штучних утворень на свідомість. Такий прихований вплив спирається на неявне знання, яким володіє адресат, на його природну схильність до створення у своїй свідомості образів, заснованих на емоціях, які здатні впливати на поведінку, думки й оціночні судження. Разом із тим, у цьому процесі роль адресата є не меншою, аніж маніпулятора, адже, якби в нього не було схильності до некритичного мислення і, на цій основі, не рефлексивного створення у свідомості образів і патернів, маніпулятор не міг би з такою легкістю цим користатися.

Як справедливо зазначає Г. Почепцов, «масова свідомість не займається перевіркою фактів, вона або приймає їх, або ні. А приймає їх тоді, коли вони вписані в більш широкий контекст, коли чує їх з авторитетних вуст ... Тобто працює те, що приверне увагу, що запам'ятається» [20]. Цьому сприяє також певна тематична заданість ЗМІ, яка зумовлює відповідний стиль спілкування з аудиторією. Він передбачає зменшення дистанції між автором, повідомленням і адресатом. Масовій аудиторії дедалі важче сприймати повідомлення структуровані на раціоналістичних, естетичних, чи морально-етичних засадах, які констатують певну дистанцію ведення дискурсу, або ж науковий рівень, ведуть якусь лінію поваги до правил і традицій. Базуючись на універсальних психофізіологічних механізмах сприйняття, масова культура все це просто ігнорує, адже звернена головним чином до емоційної сфери. У будь-якому випадку, сучасний медіадискурс не вимагає поглиблення спеціалізованих знань, або хоча б елементарної освіченості ані від представників ЗМІ, ані від масової аудиторії.

Отже, маніпулятивні технології засновані на властивості свідомості засвоювати інформацію односторонньо, некритично, спираючись на шаблонне і фрагментарне мислення. Завдяки цьому, людина здатна сприйняти ілюзію або зовнішню форму за сутність того чи іншого явища або прийняти на віру неперевірені факти. Для того, щоб аудиторія сприйняла такі повідомлення як належне, потрібно також, щоб вони знайшли свій відгук у її свідомості, були нею пізнавані, щоб вони, будучи частиною способу буття людей та вироблених спільних значень і цілей, були вплетені у структуру соціальних відносин, загальний соціокультурний контекст тощо. Адже, як зазначав Р. Вільямс, наш погляд на речі, це буквально – наш спосіб життя. Тому процес комунікації, це, по суті, процес формування спільності: загальне використання спільних значень, а, отже, спільних дій й цілей; це виробництво, прийняття і порівняння нових значень, і, як наслідок, – суперечність, напруга, розвиток і зміна [21, с. 55]. Отже, структура повідомлень ЗМІ, по суті, відображає структуру масової свідомості, цілковито відповідає її запитам, прагненням, бажанням, рівню суспільного і духовного розвитку тощо.

У фарватері описаних процесів перебуває блогосфера, яка останнім часом демонструє своє експоненціальне зростання. Якщо на початку свого становлення блогосфера позиціонувалася як незаангажоване джерело інформації, у контексті диверсифікації та зменшення диктату ЗМІ стосовно інформаційного порядку денного, то сьогодні вона здебільшого відповідає ключовим факторам та загальній ідеологічній доктрині медіалізації, а у деяких аспектах явно перевершує її. Вважається, що критично мислячі люди за допомогою блогосфери мають можливість висловити свою думку, що є особливо актуальним для країн із наявною цензурою та адміністративним тиском на ЗМІ. Безумовно, для тоталітарних країн блоги є, можливо, єдиним доступним засобом вираження власної думки. Разом із тим, дедалі більших сумнівів викликає справжня незалежність блогерів, їхня неупередженість щодо поширюваної інформації, особливо у політичній сфері. Адже відомо, що на самому початку зародження блогосфери, поруч зі звичайними блогами, з'явилися так звані флоги, або фейкові блоги, в яких почали публікуватися оплачені матеріали з рекламним змістом. Цей принцип швидко знайшов своє застосування у політиці, де його використовують для поширення пропаганди, дезінформації, фальсифікування реальності та формування фейкових образів. Цьому сприяє відносна простота створення й ведення блогу, низка його вартість. Для політичних сил утримувати блогерів є доцільнішим, аніж кишенькові ЗМІ, зважаючи на більш високий рівень довіри аудиторії. Поширення фейкових блогів стимулює також анонімність блогосфери, що дозволяє маніпуляторам не лише уникнути відповідальності, але й ввести аудиторію в оману стосовно приналежності інформаційного вкидання до тієї чи іншої політичної сили, що також посилює його вплив.

За означених умов, дедалі сумнівним стає прогноз Й. Масуди про те, що інформаційна революція, яка «бере свій початок у розвитку комп'ютерів, шви-

дко перетворюватиметься на інформаційну продуктивну силу і зробить можливим масове виробництво когнітивної, систематизованої інформації, технології і знання» [22, с. 37]. Слід зазначити, що ми не прагнемо представити інформатизацію у суто її негативному світлі, адже технологія, як і інформація, несе в собі потенційну затребуваність, а тому є нейтральною з морально-етичної точки зору. На думку А. Чумакова, «інформація... є такою ж нейтральною, як і наука – вона не несе в собі ні позитивного, ні негативного змісту і набуває його в залежності від того, за яких обставин та з якою метою вона використовується» [23, с. 156]. Отже, використовуючи явище інформатизації для вирішення тих чи інших завдань, ми тим самим інтерпретуємо його, надаємо йому моральну кваліфікацію, а, відповідно, можемо осмислювати у негативному чи позитивному плані як результати, так й існуючі тенденції, наприклад змін. До того ж, ключовою ознакою технологій виступає їхня здатність кількісно і якісно впливати на результативність, а відтак – їхнє використання може значно посилювати як позитивний, так і негативний боки життя.

На жаль, сьогодні поняття «інформатизація» багато в чому асоціюється з кіберзлочинністю, з контролем над поведінкою людей шляхом впровадження в їхню свідомість певних ідей, думок, уявлень, формування в них штучного образу світу за допомогою поширення спеціально підготовленої за формою і змістом інформації. Цьому сприяє те, що в Інтернет- та медіа-просторі, «в умовах динаміки інформаційних потоків, у процесі впровадження комп'ютерних технологій розширюються симулятивні функції глобальної мережі. Віртуальна реальність функціонує як сукупність симулякрів. Віртуальні об'єкти в межах віртуальної реальності знаходять своє власне буття і детермінують соціокультурні процеси, занурену в неї людину» [24, с. 109]. До того ж інформаційно-комунікаційні технології дедалі більше використовуються в якості інструментів стеження, збору і накопичення інформації як ділового, так і особистісного, конфіденційного характеру. Інформаційна джерельна база є досить різноманітною та включає практично усі сторони людського буття: існуючі бази даних державного і галузевого призначення; дані, що збираються електронними пристроями; медичні записи; банківські та інші рахунки; телефонні та різноманітні комунікативні повідомлення; біометричні дані тощо. За сприянням цих технологій відбувається тотальне стеження за людиною як у фізичному просторі, так й у віртуальному. Наприклад, за допомогою програм для віддаленого стеження за комп'ютером можна збирати ту інформацію, яку містить комп'ютер, а також відстежувати активність користувача у мережі Інтернет.

Політико-правова медіалізація, відображаючи існуючі специфічні інтегративні тенденції взаємовпливу та розвитку економіки, медіасфери, політики та інформаційно-комунікаційних технологій, також прагне до маніпуляції й симулякризації. Згідно із цими тенденціями, політичне та правове життя переміщується у символічний простір ЗМІ, пристосовуючись до логіки мас-медіа. У даному випадку «медіалогіка» являє собою у певний спосіб структурований

і організований набір прийомів та способів, завдяки яким через мас-медіа формалізується смисловий зміст політико-правових подій. За означених умов розширення інформаційної сфери та політико-правова медіалізація можуть мати негативні наслідки, серед яких: зміна системи представництва громадянських інтересів відповідно до медійних форматів; віртуалізація політики та перетворення її на медіапроцес; створення політико-правової і медійної «гіперреальності», яка не корелює з реальністю. Це, у свою чергу, породжує феномен медіа-, або нето-кратії – специфічної форми управління суспільством, в рамках якої основною цінністю стають не матеріальні об'єкти, а інформація, обмеження доступу до якої та маніпуляції з якою забезпечують владу над іншими членами спільноти.

Найзатребуванішими маніпулятивні технології стали у традиціоналістських, або так званих перехідних суспільствах. Це викликано самою природою цих суспільств та обумовлено прийнятою в них патерналістською системою управління, відповідає їхнім традиціям і колективним уявленням, є вплетеним у структуру соціальних відносин тощо. У зв'язку з тим, що їхнє буття та його інтерпретація виступають лише як певні засоби впливу і маніпуляції, відсутність кореляції між ними вважається там нормою. Тому у суспільствах традиціоналістського типу ця реальність та її ідеологічним поясненням пролягає прірва. У XIX столітті, коли на цю хворобу занедужало німецьке суспільство, І. Гердер, аби якось виправдати цю архаїчну рису, зазначав: «Адже ніхто ж не повірить, що існує істотний взаємозв'язок між мовою і думками, не кажучи вже про самі речі» [25, с. 237]. Начебто відсутність зв'язку між частиною буття та змістом поняття, що його характеризує, є саме по собі зрозумілим і цілком природним явищем. Більше ніж сто років по тому В. Щегорцов продовжує цю думку, зазначаючи, що «правосвідомість, право і правовідносини не співпадають ні у своєму змісті, ні у формах вияву» [26, с. 26]. Отже, зазначимо, що загальною характерною світоглядною рисою, яка притаманна усім традиціоналістським суспільствам, є штучно створений розрив між реальністю та її інтерпретацією, який, насамперед, має ідеологічне підґрунтя. На думку ідеологів з боку науки, правосвідомість, як і суспільна свідомість, повинні штучно конструюватися, формуючись у відриві від реальних суспільних відносин. Це викликає розмивання семантичного поля права і законності: «знак, відриваючись від реальності, позбавляється можливості реферувати та починає позначати сенс, а не значення, репрезентуючи не світ дійсності, а ментальну форму» [27, с. 87]. Тому у суспільствах традиціоналістського типу правові повідомлення відхиляються від нормальної структури силогізму, завдяки чому суб'єкт отримує взаємно суперечливі вказівки, що належать до різних рівнів комунікації: на когнітивному рівні – заклик з вимогою правової поведінки, а на рівні буття – нівелювання виконання писаних норм і правил усіма суб'єктами суспільних відносин. Звідси – девіантна поведінка та деформація правосвідомості, тотальна корупція й нехтування правилами і правом.

Означений механізм формує у традиціоналістській свідомості стійку установку: коли мова йде про колективну доцільність, перекручування істини і пропаганда є цілком припустимими, навіть якщо вони зачіпають особистісні права і свободи громадян. Раніше ми зазначали, що у традиціоналістських, неліберальних суспільствах склалася правова традиція, коли держава через закони панує над громадянами [28, с. 75]. Поєднання цих факторів викликає у традиціоналістських суспільствах розмивання межі між приватним і публічним, що продукує небезпечні прояви етатизму і маніпулятивного конструктивізму, а саме суспільство прагне до тоталітарності. У цьому разі, громадяни стають позбавленими усіляких прав, а саме право стає суто формальним. Основоположними у структурі права цих неліберальних суспільств виступають норми позитивного права, засновані на принципах етатизму та кастового розподілу. Тому, насправді, функція права там є заборонно-розподільчою, тобто – цілковито маргінальною, і полягає у зменшенні соціальної мобільності та обмеженні доступу до благ представників різних стратифікованих груп, а отже, потребує додаткової легітимації за допомогою ідеологічної пропаганди, яка поширюється через мас-медіа. У зв'язку з цим медіалізація правосвідомості йде там шляхом символічної маніпуляції. Найчастіше вона зводиться до наступних дій:

– маніпуляції зі знаками, шляхом позначення тих чи інших політико-правових явищ певними знаками, які мають у масовій свідомості вже сформовані конотації, смислові значення або певне емоційне забарвлення. Наприклад, негативне ставлення до права і законності, що склалося у традиціоналістському суспільстві, пояснюється народним прагненням до волелюбності, або його ментальними чи то культурними особливостями, тим самим нівелюється сама ідея права;

– дії зі значеннями, шляхом підміни та використання окремих понять у такий спосіб, що вони набувають значення, яке не співпадає з початковим, а іноді і прямо суперечить йому. Наприклад, називають: слабо структурований хаос охлокраї – демократією; існуючий у країні етатизм – правовою державою; прийняті на користь олігархічним групам циркуляри – нормами права; свободу – волею; традиціоналістське добуржуазне безправне суспільство – капіталістичним; примітивний кастовий розподіл благ – економічними відносинами тощо;

– маніпуляції зі структурою повідомлення, шляхом замовчування про події, спотворення інформації, прямої брехні і так далі. Так, наприклад, у 2015 році Українська Гельсінська спілка з прав людини, досліджуючи тенденції дотримання прав людини в Україні, проаналізувала Національну стратегію у сфері прав людини, що була затверджена Указом Президента №501/2015 від 25 серпня 2015 року. У своєму звіті вони зазначили, що стратегія «є надто декларативним і еклектичним документом. Вона не охоплює державну політику щодо прав людини в цілому, не прочитає розказані антагоністичні тренди, а тільки розглядає розвиток окремих прав та свобод, залишаючи поза увагою такі вагомні для утвердження прав людини аспекти, як: система конституційно-

го захисту прав людини та основоположних свобод; участь України в міжнародних юрисдикціях; розвиток судових та позасудових механізмів захисту прав людини; розвиток громадського контролю, парламентського та позапарламентського, за дотриманням та захистом прав людини; права людини в системі органів кримінальної юстиції та інші. Залишилися великі прогалини у розгляді окремих прав і свобод. Так, взагалі не розглядається право власності... [Загалом] Стратегія позбавлена внутрішньої логіки: в ній змішані в купу права трьох поколінь, які мають різну природу і тому мали би розглядатися окремо і за різною лінійкою вимог» [29].

У традиціоналістському суспільстві відбуваються постійні дії з образами шляхом створення штучних синкретично-чуттєвих не рефлексивних патернів явищ, подій і операцій з ними. Наприклад, у маси активно насаджується думка, що українська правова система не в змозі впоратися з тим, аби забезпечити виконання конституційних зобов'язань. За допомогою недолугих мемів, які поширюються у суспільстві, на зразок: «закон як дишло...»; «чому дурні? Бо бідні...»; «хто хоче – той має»; «не ми такі, життя таке» і т. д., у масовій свідомості формується стійкі патерни знецінення права, його штучності, підлеглості і залежності від кастового розподілу, безкарності можновладців, загальної безвідповідальності, безглуздості життя за нормами права та безправ'я як норми тощо.

За таких умов відбувається укорінення симуляції у соціальному просторі, коли підтримка і продукування фікції стає єдиною можливою соціальністю. У цьому разі брехати означає підтримувати соціально-ідеологічний гомеостаз, а відповідно – певну форму соціальності. У масовій свідомості, яка переважно перебуває у екстатичному стані колективного досвіду, за допомогою окреслених операцій створюються нові ланцюжки причино-наслідкових зв'язків, в яких визначальним є не відповідність формальним вимогам логіки, а відповідність ментальним формам, сформованим у процесі ідеологізації і медіалізації. В соціальній структурі, побудованій на принципах симулякризації, раціональні сигнали можуть, навпаки, викликати патогенний процес, а, відповідно, повинні бути заперечені в ім'я блага системи. Адже у випадку раціоналізації ідеологічних форм свідомості відбудеться плутанина зв'язків між первинним станом, утвореним за рахунок маніпуляцій, новою раціональною інформацією, що розкривається за допомогою змісту та результатом усередини частки системи, що отримує нову інформацію. Відповідно, це загрожує цілісності самої соціальної системи, побудованої на брехні.

У цьому контексті Г. Бейтсон зазначав, що у випадках загрози системи ми забороняємо свої почуття і почуття один одного. І ті люди, які вважають, що їхній обов'язок передати інформацію, яка може завдати шкоду системі, утворюють підвід, який прагне зайти туди, куди страхаються зайти ангели [29]. Отже, як це не парадоксально, але в інформаційну добу, перебуваючи у нетрях традиціоналістського суспільства і намагаючись пролити світло розуму на процеси медіалізації аби визначити специфіку та

ступень її впливу на правосвідомість, ми з вами перебуваємо там, де бояться ступити ангели.

Висновки

Проведений соціально-філософський аналіз впливу на суспільну правосвідомість явища медіалізації в інформаційну еру показав, що глобальна модель правосвідомості, яка позиціонується у всесвітньому просторі, постає апріорною ліберально-правовою монологістичною установкою, а концепт інформаційного суспільства разом із технічними засобами інформаційно-комунікаційних систем та мас-медіа виступає її своєрідною оболонкою й проєктувальним засобом конструювання соціальної дійсності. В інформаційну епоху мас-медіа виступають ключовим елементом дискурсивного відтворювання та розробки символів і практик, що формують певне соціокультурне значення меморалізованих подій.

За створення інформаційної картини світу і формування образів реальності відповідає медіалізація. В процесі медіалізації відбувається зрощення інформації різного типу: її конвертація в смисли; переформатування знання з одного рівня на інший; створення у відриві від реальності семіотичних утворень та особливих знанневих конструктів, що не мають значення поза медійним і соціокультурним середовищами. Ця специфічна риса медіалізації використовується в країнах із неусталеною правовою системою для символічних маніпуляцій із правосвідомістю, для звернення її до екстатичного стану з метою ефективного впливу та управління, що пов'язано з гегемонією домінуючих груп, влада яких прямо корелює зі ступенем переконаності інших людей у панівних ідеях.

Список літератури

1. Дротянко Л.Г. Інформаційний простір і діалог культур в інтер'єрі XXI століття / Л.Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія : Збірник наукових праць. – Вип. 1(13). – К. : НАУ, 2011. – С. 5-8.
2. Словари на Академик [Електронний ресурс] // АКАДЕМИК, 2000 – 2016. – Режим доступу : URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/658171>. – Названіе с екрана.
3. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с. (Классическая философская мысль).
4. Богатирев В.В. Глобализация права : автореф. дис. на получение научн. степени док. юрид. наук : спец. 12.00.01 «теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / В.В. Богатирев. – Владимир, 2012. – 31 с.
5. Клешня Г.М. Роль правосвідомості у формуванні суспільного ідеалу в умовах глобалізації / Г.М. Клешня, С.С. Орденів // Людина, суспільство, політика : актуальні виклики сучасності : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22-23 травня 2014 р.) ; за загальною редакцією д.ю.н., професора В.М. Дрьоміна. – м. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. – С. 127-131.
6. Ваттимо Дж. Прозрачное общество / Дж. Ваттимо ; [пер. с ит. Д. Новикова]. – М. : Издательство «Логос», 2002. – 128 с.
7. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в живом мире / Н. Винер // Информационное общество. – Сб. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 507, [5] с. – (Philosophy).
8. Пригожин И. Порядок из хаоса : Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; [пер. с англ.] ; общ. ред. В.И. Аршинова, Ю.Л. Климентовича и Ю.В. Сачкова. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер ; [пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной] ; под ред. Е.Л. Вартановой. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
10. Castells M. The rise of the network society / M. Castells. – Malden, Mass : Blackwell Publishers, 1996. – 556 p.
11. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / М. Кастельс ; [пер. с англ.]. – К. : Видавництво «Ваклер» у формі ТОВ, 2007. – 304 с.
12. Комаровский В.С. Государственная Служба и средства массовой информации (Курс лекций) / В.С. Комаровский – Воронеж : Издательство Воронежского Государственного Университета, 2003. – 114 с.
13. Прохоров Е.П. Введение в теорию журналистики : Учебное пособие / Е.П. Прохоров. – М. : Изд. РИП-Холдинг, 1998. – 310 с. – (Практическая журналистика). Издание 2-е, исправленное и дополненное.
14. Буклова З.К. Правосознание в современном информационном обществе : теоретико-правовой анализ : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.01 / Буклова З.К. – Москва, 2011. – 18 с.
15. Матисон Д. Медиа-дискурс. Анализ медиа-текстов / Д. Матисон ; [пер. с англ.]. – Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр» (О.В. Гричина), 2013. – 264 с.
16. Ороховська Л.А. Медіакультура у дзеркалі філософії історії. Монографія / Л.А. Ороховська. – К. : «Центродрук», 2015. – 336 с.
17. Мамардашвили М. Как я понимаю философию... / М. Мамардашвили. – Сост. и предисл. Ю.П. Сенокосова. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
18. Соболева І.О. Знижені (позалітературні) мовні засоби в сучасному публіцистичному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / І.О. Соболева. – Сімферополь, 2002. – 20 с.
19. Волков В.А. Медіалізація в інформаційному полі культури / В.А. Волков // Сохранение национальной идентичности белорусского общества : прошлое, настоящее : материалы Респ. науч. конф., Барановичи, 21 апр. 2016 г. / М-во образования Респ. Беларусь, Баранович. гос. ун-т ; редкол. : А.В. Никишова (гл. ред.), А.В. Демидович (отв. ред.), З.Н. Козлова [и др.]. – Барановичи : РИО БарГУ, 2016. – С. 124-127
20. Почепцов Г. Розвиток комунікативних технологій поставило їх в центр цивілізації [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Детектор Медіа, 13 березня 2017. – Режим доступу : <http://detector.media/withoutsection/article/124027/2017-03-13-georgii-pocheptsov-razvitie-kommunikativnykh-tehnologii-postavilo-ikh-v-tsentr-tsivilizatsii/>. – Назва з екрану.
21. Williams R. The Long Revolution / R. Williams. – Broadview Press, 2001. – 399 p.
22. Масуда Й. Комп'ютопія / Й. Масуда // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 6. – С. 36-50.
23. Чумаков А.Н. Глобализация. Контуры целостного мира / А.Н. Чумаков. – М.: ТК Велби ; Изд. Проспект, – 2005. – 512 с.
24. Демченко В.И. Симулякризация социокультурного пространства / В.И. Демченко // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2009. – № 61 – С. 106-110.
25. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества / И.Г. Гердер. : [пер. и примеч. А. В. Михайлова]. – М. : Наука, 1977. – 703 с.
26. Щегорцов В.А. Социология правосознания / В.А. Щегорцов. – М. : Мысль, 1981. – 174 с.
27. Орденів С.С. Філософська експлікація поняття постмодерної правосвідомості суспільства / С.С. Орденів // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія. – 2016. – № 2 (24). – С. 86-90.
28. Орденів С.С. Право як благо в системі суспільних відносин: соціально-філософський аспект / С.С. Орденів // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія. – 2017. – № 1 (25). – С. 71-77.
29. Захаров Є. Правозахисники проаналізували дотримання прав людини в 2015 [Електронний ресурс] / Є. Захаров. – Закон і Бізнес. – 15.02.2016. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/121687-pravozahisniki_proanalizuvali_dotrimannya_prav_lyudini_v_ukr.html. – Назва з екрана.
30. Бейтсон Г. Ангели страшаться : К эпистемологии священного [Електронний ресурс] / Г. Бейтсон, М.К. Бейтсон. – Режим доступу : <https://www.litmir.me/br/?b=2853&p=22>. – Названіе с екрана.

С.С. Орденів

МЕДІАЛІЗАЦІЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРАВОСОЗНАНИЯ В ИНФОРМАЦИОННУЮ ЭПОХУ

В статье раскрывается явление медиализации в информационную эпоху. В период постсовременности, масс-медиа позиционируются как ключевой элемент дискурсивного воспроизводства и разработки символов и практик, формирующих определенное социокультурное значение меморализированных событий. За создание информационной картины мира и формирование образов реальности отвечает медиализация. В процессе медиализации происходит сращивание информации различного типа: ее конвертация в смыслы; переформатирование знания с одного уровня на другой; создание в отрыве от реальности семиотических образований и особых знамиевых конструктов, не имеющих значения вне медийной и социокультурной среды. Эта специфическая черта медиализации используется в странах с неустановившейся правовой системой для символических манипуляций с правосознанием, для обращения его к экстаическому состоянию с целью более эффективного влияния и управления, что связано с гегемонией доминирующих групп, власть которых напрямую коррелирует со степенью убежденности других людей в господствующих идеях.

Ключевые слова: общественное правосознание, информационное общество, медиализация, манипулятивные технологии, влияние на сознание.

S. Ordenov

MEDIALIZATION OF SOCIAL LEGAL CONSCIOUSNESS IN INFORMATION AGE

The article reveals the phenomenon of medialization in the Information age. The mass media are positioned as a key element of discursive reproduction and development of symbols and practices that form a certain sociocultural meaning of memorialized events in the postmodern period. Medialization is responsible for creation of an information picture of the world and the formation of images of reality. Jointing of pieces of information of various types and their conversion into senses, re-formatting of knowledge of one level for another, or else, creating in isolation from reality of semiotic formations and special knowledge constructs that have no meaning out of the media and socio-cultural context, are found in the process of medialization. This specific feature of medialization is used in countries with an unsteady legal system allowing symbolic manipulation with the legal awareness, turning it into an ecstatic state with the aim of more effective influence and management, which is connected with the hegemony of ruling groups, whose dominance directly correlates with the degree of people's conviction in mainstream ideas.

Keywords: social legal awareness, Information society, medialization, manipulative technologies, influence on consciousness.

УДК 32:316

Т.А. Пода

ВПЛИВ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті проаналізовано одну із сучасних тенденцій формування громадянської активності під впливом високих технологій. Також здійснено спробу дослідити протестну активність громадян з використанням медіа-простору. Показано, що соціальні мережі відіграють одну з вирішальних ролей у формуванні громадської думки, посівши перше місце серед агентів інформаційного впливу.

Ключові слова: громадянське суспільство, медіа-активність, протестна активність, медіа-простір.

Вступ

Інформаційне суспільство, з яким найчастіше ототожнюється XXI століття, стало століттям глобальних змін і, разом із тим, століттям глобальних викликів. Із розвитком новітніх інформаційно-комунікативних технологій кількість інформації та швидкість її поширення зазнали суттєвих змін. Не залишилося осторонь цих процесів і громадянське суспільство, яке зазнало впливу високих технологій, що сприяли виникненню нових типів соціальної активності. Завдяки інформатизації, соціальним мережам, Інтернету став можливим прояв людьми своєї громадянської позиції через ці інформаційно-комунікативні канали. Інтернет став платформою для обміну досвідом, думками, матеріалами з метою реалізації власних задумів, міркувань, планів тощо.

Очевидною є соціальна напруженість, невдоволеність владою, що спостерігається в Україні протягом останніх років. І саме від ЗМІ, їхньої діяльності залежить збільшення або зменшення конфронтації, формування громадської думки. Світовий досвід створення революційних настроїв у суспільствах, не без впливу високих технологій, свідчить про потребу провести всебічний аналіз цих тенденцій.

Аналіз досліджень і публікацій

Вплив високих технологій на суспільно-політичні процеси є предметом дослідження багатьох наук, серед яких і соціальна філософія, і політологія, і соціологія й інші науки. Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, А. Фергюсон розкрили сутність понять «державна», «громадянин», «громадянське суспільство». Дослідження мережевої структури було центральним у роботі М. Кастельса. Г. Рейнгольд досліджував новітні інформаційні ресурси і їхній вплив на організацію колективних дій. С. Доука та І. Ксенофотнова говорять про роль соціальних медіа у політичних протестних акціях. М. Юрченко, А. Соколов, А. Фролов, М. Тараненко досліджують використання соціальних мереж для організації масових заворушень та акцій непокорі. Також до дослідження питання використання медіа простору з метою організації революцій звертаються Дж. Най, Л. Гарт, Е. Ноель-Нойман.

Постановка завдання

Події останніх років спонукають авторку до аналізу нових форм, динаміки та якості громадянської активності. У статті буде розглянуто вплив високих інформаційно-комунікативних технологій на грома-